

یغما

شمارهٔ دوم

اردیبهشت ۱۳۲۷

سال اول

لزوم تدوین «فرهنگ» فارسی

برای نگاهبانی زبان و ادبیات فارسی و ترویج و انتشار آن، مقدم بر هر کار تدوین و تنظیم «دستور» و «فرهنگ» زبان فارسی بمعنی اخص صرف و نحو و لغت است زبانی که قواعدش مضبوط و منجز، و لغاتش پیراسته و مدون، و تعلیم و تعلم آن آسان نگردد، هر چند نزاده و پرمایه و لطیف و شیرین باشد با رقابت های فرهنگی که اکنون در جهان حکمفرماست نمیتواند مقام و عظمت خویش را حفظ کند و رواج و نفوذ یابد.

کسانی که سابقهٔ تدریس دارند بهتر از دیگران می دانند که محصلین ما دلبستگی و عشقی را که باید و شاید بزبان خود ندارند و آن را از همه مواد درسی بی اهمیت تر و کم ارج تر می شمارند. این بی علاقهگی را سبب هاست که مهمتر از همه نبودن و نداشتن وسایل است، یعنی کتاب، مخصوصاً کتاب «لغت» و «دستور».

در مدارس ایران امروز بیش از هر زبان، انگلیسی و فرانسه و عربی رواج و خواستار دارد. محصل و طالب هر یک ازین زبانها در وهلهٔ اول، بر اهنمایی و اهتمام معلم، قواعد و لغاتی را فرامیگیرد، اما از آن پس که براه افتاد و روش تحصیل را آموخت اگر شور و عشق داشته باشد، با کوماک «گرامر» و «دیکسیونر» میتواند نه تنها در مدرسه و

در خدمت استاد، بلکه بوسیلهٔ رادیو، وحتى پیش خود تحصیل کند، و دیر یا زود توفیق حاصل فرماید. اما در آموختن زبان فارسی این آسانی‌ها نیست زیرا نه صرف و نحو مدونی دارد و نه فرهنگ معتبر و معتمدی، و اگر بی این وسایل برای فرزندان ایران تحصیل زبان مادری چندان دشوار ننماید برای محصلین خارجی - که اجباری هم ندارند - قطعاً مشکل است، و این وظیفهٔ دقیق اولیای فرهنگ و دانشمندان ایران است که از چاره اندیشی و باریک بینی راه کار را چنان هموار سازند که روند کسان بشوق و رغبت تمام بروند و زودتر بمقصد برسند.

قدیمتر فرهنگی که از زبان فارسی امروز در دست و مأخذ معتبر ماست، لغت فرس اسدی است که از تألیف آن در حدود هزار سال میگذرد. از آن زمان تا کنون در هر عصر چه در ایران و چه در کشورهای دیگر، تألیفاتی درین رشته پرداخته اند که شاید شمارهٔ آنها از صد بگذرد. درین فرهنگ‌ها، چنانکه توجه فرموده اند لغات اوستا، سانسکریت، فرس قدیم، پهلوی، سغدی، هندی، ارمنی، سریانی، عربی، ترکی یونانی و غیره از انواع و اقسام درست یا نادرست چنان درهم و آمیخته است که تمیز آن نه تنها برای محصلین تازه کار، بلکه برای دیگران هم دشوار است. اگر هم بعضی ازین مؤلفین در تحصیل و توضیح ریشه و معنی واقعی لغات اهتمام و توفیق حاصل کرده باشند در طرز تدوین کتاب و دسته بندی و جدا کردن اسامی و لغات و اصطلاحات، و رعایت دقایق دیگر ذوق و سلیقه بکار نبرده اند، و بهر حال تحقیقات و تألیفات آنها متناسب با این عصر نیست که ما امروز نتوانیم یکی را از آن همه برگزینیم و برهانی جامع و قاطع بداریم. نباید هم چنین نوقه و اندیشه‌ای داشت زیرا هر یک از آن بزرگواران در زمان خود وظیفه‌ای را که بر عهده داشته اند بی هیچ مزد و منت انجام داده اند و آثاری که بیادگار گذاشته اند همواره اساس و پایهٔ کار اخلاف سپاسگزار آنان خواهد بود.

اما در زمان حاضر، یعنی درین بیست و پنج سال اخیر، فرهنگ‌هایی که تألیف شده، نسبت بدوره‌های گذشته، هم از حیث شمار و هم از نظر اعتبار بیشتر و برترست، لغت نامهٔ دهخدا، کاملتر و مفصلتر فرهنگی است که تا کنون تدوین شده و اگر

چاپ آن بهین نهج باتمام رسد کتابی جامع و مرجعی معتمد در لغات و اصطلاحات و اسماء رجال خواهد بود. همچنان «فرنودسار» یا «فرهنگ نفیسی^۱»، «فرهنگ نظام»، «فرهنگ کانونیان»، «فرهنگنامه پارسی»، «فرهنگ تازی بیارسی» (این هر دو از سلسله انتشارات فرهنگستان ایران و ناتمام است)، «فرهنگ شاهنامه»، «فرهنگ نظامی»، و غیر از اینها که من بنده نام آن همه را بنخاطر ندارم مؤلفاتی است که در این دوره بچاپ رسیده و همگان از آن‌ها بهره‌ورند.

آقای اسمعیل مرآت در زمان وزارت خویش اهتمامی بلیغ داشت که «فرهنگ» و «دستور» تمام و درستی برای زبان فارسی بدقت تنظیم و بزبانی چاپ شود، و از این روی با اقدام وی چاپ «لغت نامه دهخدا» آغاز شد، و کتابی نسبتاً مبسوط در قواعد و دستور زبان با اهتمام و انبازی چندتن از استادان دانشگاه در مدت دو سال تألیف و تنظیم گشت که این نسخه نفیس اکنون در گوشه فراموشی افتاده است چنانکه تنیده میشود اخیراً هم باز بدستور وزارت فرهنگ و بوسیله استادان دانشگاه کتابی دیگر در لغت فارسی تدوین شده و در نظرست بچاپ رسد. اولیای فرهنگستان ایران نیز در این زمینه کارهایی نیمه تمام کرده‌اند که از آن جمله تألیف «فرهنگنامه پارسی»، و «فرهنگ تازی بیارسی»، و تهیه و چاپ مقداری اوراق و «فیش» است که نوشته و نانوشته پراکنده و درهم آمیخته است.

در پنج سال پیش مکاتبات و مذاکراتی بود که آقای دکتر هنینک استادالسنه ایرانی در دارالفنون لندن بموجب قرارداد و شرایط خاص در مدت چهار سال فرهنگسی برای فارسی زبانان تألیف کند و من ندانستم این کار بکجا رسید.

از سلسله انتشارات دانشگاه مستقلاً بیش از نوزده کتاب نفیس که استادان عالی‌مقام تألیف فرموده‌اند تاکنون بطبع رسیده و فرهنگ جامعی هم تدوین شده که امیدست امسال از کار درآید.

(۱) این کتاب از تألیفات مرحوم میرزا علی اکبرخان ناظم الاطباق است که در پنجاه سال پیش در پنج جلد تألیف شده و چهار جلد آن در سال ۱۳۱۸ بچاپ رسیده و ظاهر اجداد آخر نیز زیر چاپ است. با ملاحظه تمام جهات بنظر بنده این کتاب از تمام فرهنگ‌هایی که تاکنون برای زبان فارسی تألیف و چاپ شده دقیق‌تر و جامع‌ترست.

غیر از این چه بر شمر دسیم، بسیاری از نویسندگان و دانشمندان معروف معاصر هستند که در ضمن مطالعات و تحقیقات ممتد، بتدریج و در ظرف سالیان دراز، لغات و اصطلاحاتی را بطور صحیح و بطریقه علمی جمع آوری، و در رفته های مخصوص (فیش) و یاد حواشی کتاب های مختلف ثبت کرده اند که در نظر اهل ادب ارزشی خاص دارد.

با همه این رنجها و کوششها، با نهایت اندوه و اسف و بصراحت تمام باید گفت که امروزه در زبان فارسی فرهنگ جامعی که بی عیب و خالی از اشتباه و خبط و مورد اعتماد باشد، و لااقل چون «المنجد» و مختصر «لاروس» طلاب و خواستاران را بکار آید مطلقاً وجود ندارد!

ملت های زنده جهان بزبان خوش قه و سبها و فرهنگهایی دارند که علمای زبان شناس و دانشمندان قوم، نژاد از پی نژاد، عمرها و سالها صرف تألیف و تکمیل آنها کرده و میکنند، و چون طرح کار را در نهایت تأمل و باریک بینی ریخته اند و پایه و اساس بنا را در کمال استحکام و استواری نهاده اند، هر چند در تکمیل و زیبائی بکوشند رنجشان بهدر نمی رود، ولی ما اگر هم زحمتی کشیده ایم و خواسته و عمری صرف کرده ایم چون بر بنیان و اساس درست نبوده است البته فایده تری چندان نبرده ایم.

در فرهنگ فرانسه «لاروس» از کتابهای معروف دنیا است، این قاموس یا دایرة المعارف در حد کمال و تفصیل مرکب از سی و یک مجلد بسیار بزرگ، و خود بمنزله کتابخانه ایست عظیم، اما چنانکه همه میدانند، بی اینکه معنی اصلی لغات تغییر یابد و تحریف شود - این مجلدات بنظم و هنجار تمام چنانکه هر طبقه را بکار آید بمراتب مختلفه تجزیه و مختصر و بالاخره چندان فشرده میشود که عصاره آن را در جیب بغلی میتوان نهاد. در تألیف فرهنگ فارسی هم همین نمونه ها را باید پیش چشم داشت و از همان راه که رهروان رفته اند روفت تنظیم و تدوین فرهنگ یا دایرة المعارف برای زبانی قدیم و ریشه دار و آمیخته و پرمغز و بامایه و لطیف چون زبان فارسی کاریک یا

(۱) مرحوم فروغی از جمله کسانی است که در جمع آوری لغات فارسی مخصوصاً در تطبیق اصطلاحات علمی و فلسفی رنج بسیار برده که ازین جمله قسمتی در آخر کتاب «سیر حکمت در اروپا» ثبت و حفظ شده است. و اما از لغات و اصطلاحات ذلی که من بنده با نظر ایشان فراهم آورده ام، و جای عبارات را بخط خود اصلاح فرموده اند، بسیاری از میان رفته و اندکی باقی است.

چند نفر و در ظرف يك يا چند سال آن هم بطور مقاطعه و مناقصه بهیچ روی میسور و ممکن و مصلحت نیست ، و دستگاہهای فرهنگی ما اعم از وزارت فرهنگ و دانشگاه و فرهنگستان هر گونه اقدام خصوصی فرماید خطای محض است . برای این مهم اساسی مخصوصاً در این هنگام که تنظیم و تصویب برنامه هفت ساله در نظر است لازمتر از هر اقدام آن است که وزارت فرهنگ بی هیچ تردید و تأخیر « انجمن فرهنگی » مرکب از دانشمندان و اساتید عالی مقام تشکیل دهد و اعتباراتی را که بدینگونه انتشارات اختصاص یافته يك جا و يك کاسه کنند و در صورت لزوم مبالغی بر آن بیفزاید چه در این مورد بخصوص جای هیچگونه بخل و امساک نیست و گرچه مستلزم انحلال بنگاهی دیگر باشد؛ زیرا بی هیچ اغراق امروزه وجود چنین مؤسسه‌ای از اداره‌ای و حتی دانشکده‌ای برای فرهنگ مملکت مفید تر و مؤثر تر است .

در طرز تشکیل و روش کار چنین مؤسسه‌ای بعداً سخن خواهیم راند .

آقای مهدی حمیدی

نگاه در دنیا کی با آسمان

پروین دمید و ماه دمید و جدی دمید
 دل گویدم چه پرسی هنگام سر زدن
 خواندی که پیشتر ز کیوهرث مه بتانت
 یعنی که غم مخور که جهانت بحیله کشت
 بهرام را که کار نیستان تمام بود
 از مرگ ما ستاره‌ای از کار خود نماند
 ما را برای سخنة آفاق خلق کرد
 غرق تیم ندانم کاین هر سه کی دمید
 از اختری که بر زبر تخت کی دمید
 بینی کنون که آمد و بر خاک وی دمید
 کاین حیله‌ها خدایا به بنیان وی دمید
 در چنگ نیزه بود که از دیده نی دمید
 هر روز مهر آمد و هر شب جدی دمید
 آنکس که جان بیسگر خرداد ودی دمید